
A VÁROSKÖZPONTHOZ KÖTŐDŐ GEOGRÁFIAI FOGALMAK TARTALMA ÉS HASZNÁLATI LEHETŐSÉGEI

Baji Péter

THE CONTENT AND FUNCTIONS OF POSSIBILITIES OF THE CONCEPT LINKING TO THE GEOGRAPHICAL CITY CENTER

As the researches of the városszerkezet are operating with several concepts to represent the centers of the cities, it's worth comparing the different explanations. Many of the urban geographical terms such as „city” or „CBD” became a geographical basic term that most of the authors do not explain in their studies, but by comparing the use of these terms, we can state that they are used with a whole different meaning even in the same study. The main goal of my study is to clarify the eight urban geographical terms – used in Hungarian literature specifically – by their use until now and I also suggest a more unified usage for the future. These terms related to the city center are: city center, center, downtown, inner workplace zone, historical nucleus, functional nucleus, central business district (CBD) and the „city”. While in the literature abroad these terms are roughly well-bordered and used strictly, geographers in our country often use these eight words as synonyms for each other. Because of etimological and functional views I think it's worth re-defining all of the meanings and use them strictly according to their definitions. It is important to determine a static-dynamic contrast at these terms.

While the terms *city center*, *downtown*, *center*, *historical nucleus* are a static geographical or historical entity, the CBD and the city are dynamic, they have a changing and frequently growing urban geographical area.

It's important to see that while CBD can change quickly because of the dependence of the capital economy, the area of the *city* (as the command centre) containing the least common services and institutions cannot change that dynamically, as the cultural centers of the non-governmental sphere belong here.

The clarifying of these meanings not only subserve the correct use of terms, but also offers some new, undiscovered possibilities to the hungarian urban geographers to research. For example if we tried to border these areas belonging to those eight terms, or tried to compare them with other cities' bordering, that would lead to interesting results.

1. BEVEZETÉS

A városszerkezeti kutatások különböző fogalmakkal operálnak a városok központjának bemutatásában, ezért érdemes a városközpont különböző értelmezéseit összehasonlítani. Több városföldrajzi szakszó, például a *city* vagy CBD olyan földrajzi alapfogalomná vált, melyet a szerzők többsége a tanulmányaiban nem magyaráz meg, mégis összevetve az egyes szerzők fogalomhasználatát, sokszor arra a megállapításra juthatunk, hogy teljesen ellenkező értelemben használják a fogalmakat, akár egy tanulmányon belül is. Tanulmányom célja, hogy a kifejeztem magyar szakirodalomban használatos nyolc városföldrajzi fogalmat az eddigi használatuk alapján tisztázzam, illetve jövőbeli egységesebb alkalmazási lehetőségükre javaslatot tegyek. A városközponthoz kötődő ilyen fogalmak: a városközpont, centrum, belváros, első munkahely öv, genetikus városmag, funkcionális városmag, központi üzleti negyed (CBD) és a *city*.

2. VÁROSKÖZPONT ÉS CENTRUM

A *városközpont* talán a leginkább általános kifejezés a városok legbelső részeinek leírásában. A magyar geográfiai szakirodalomban is inkább köznyelvi kifejezésként jelenik meg, de többször szinonim kifejezésként alkalmazzák a többi itt tárgyalt fogalommal. A *városközpont* fekvés szerint a város legközpontibb része, de napjaink városában ez területileg elkülönülhet a város történelmileg eredeti központjától, a *genetikus (történelmi) városmagtól* (LEHMANN ET AL. 1999). E terület a városon belül a közlekedés szempontjából a legjobban elérhető a földrajzi fekvésének köszönhetően (MENDÖL T. 1963). A város e központi területén magasak a telekárak és a bérleti díjak, hiszen a terület szűkös, ezért a jól elérhető telkekért nagy verseny folyik. A magas telekárak folytán a területhasznosítás is próbál minél gazdaságosabb lenni, ezért a *városközpont* az elsődleges területe a magas építkezésnek (MENDÖL T. 1963). A 20. századtól kezdve e területen az irodai, üzleti és idegenforgalmi építkezések magas szinten koncentrálnak, a fekvés és verseny előnyét kihasználva (KOVÁCS Z. 1993). A városmorfológiai értelemben használt legbelső övet képezi a *városközpont* (CSAPÓ T. 2005), mely a településföldrajz fontos szakkifejezésévé is vált.

A fogalomnak a *city* fogalmával való viszonya nem tisztázott a városföldrajzosok között: Mendöl szerint a *városközpont* egyes részeire terjed ki a *city* (MENDÖL T. 1963), ezzel ellentétben Lichtenberger azt állítja, hogy a *városközpont* maga a *city* (LICHTENBERGER, E. ET AL. 1995). E két megközelítés mellett Kovács *városközpont* fogalma a tágabb értelemben vett *city* (KOVÁCS Z. 1993). A három szerző tanulmánya mind Budapestre fókuszált, viszont ahol a *városközpont* egy nagyobb területi egység, mint a *city*, ott nem derül ki, hogy mekkora ez valójában. Emellett a *city* fogalmának, ha lehet egy szűkebb és tágabb (*városközpont*) értelme, akkor itt vajon mi a szűkebb értelemben vett *city*? A szocialista városokban, ahol a *city* kifejezés nem használatos, csak a *városközpont*

fogalmát használják a kutatók, mert ez a fogalom ideológiailag semleges (MENDÖL T. 1963; CSAPÓ T. 2005). Lichtenberger finomítja a fogalmat, és megnevez Budapesten egy ún. *belső városközpontot*, mely a CBD-ből, a kormányzati negedből és a Budai Várból áll (LICHTENBERGER, E. ET AL. 1995). Itt is felmerül a kérdés, hogy egy külső, vagy tágabb értelemben vett *városközpont* Budapest esetében hol jelölhető ki?

A *városközponttal* már köznyelvi értelemben is rokon fogalom a *centrum*, melyet a földrajzi publikációk kevésbé használnak. A *centrumra* ráutaltak azok a kiskereskedelmi és nagykereskedelmi egységek, valamint kormányzati és kulturális intézmények, melyek a legkevésbé mindennapi termékekkel és szolgáltatásokkal látják el az embereket (MENDÖL T. 1963). Városmorfológiai megközelítésben egyrészt a *centrum* a morfológiai egységek legbelső öve, másrészt Csapó szerint a vidéki városainkban a CBD (*központi üzleti negyed*) és a külső városszéli bevásárlóközpont(ok) alkotják együttesen a *centrumot* (CSAPÓ T. 2005). Itt látható, hogy egy egyszerű köznyelvi jelentésű fogalomból egy kutató is geográfiai szakkifejezést tud konstruálni. Ennél a kettős *centrum* kifejezésnél az, egy véleményem szerinti, jó gyakorlat, hogy, ha eltér a kutató az alapfogalomként használt kifejezéstől, akkor ki is fejt, hogy miben tér el.

A *centrum* kifejezés a *városközponttal* kapcsolatos felcserélhető voltát mutatja a *city* kifejezéssel való kapcsolatuk is. Mendöl szerint a *centrum* a nagyvárosokban többé-kevésbé átalakul *cityvé*, illetve a munkahelyek túlsúlyával *city jellege* lesz (MENDÖL T. 1963). Ennek valamennyire ellentmondó statikus megközelítéssel a Lehmann - Vuics szótára a *városcentrumot* egyértelműen a *cityvel* azonosítja (LEHMANN A. ET AL. 1999).

Az eddigi összefoglalásból látható, hogy a *városközpont* és *centrum* kifejezéseket, egyrészt egy tág földrajzi keretként értelmezve használják a kutatók, kihasználva az ideológia és tudományos elmélettől mentes terminus előnyeit, máskor viszont jelenségekre fókuszáló szakkifejezések helyett, vagy azokhoz viszonyítva használják. Véleményem szerint a *városközpont* és *centrum* fogalmak szabadon felcserélhetők, a szakirodalomban és köznyelvben is megjelenő szinonim használatuk miatt, viszont a fogalmak tartalmában két lehetséges út követhető. Az első lehetőség megmaradni a sajnos megszokott *'minden szinonim mindennel'* használatnál, és ha a városok központi részeinek bármilyen ismervét is tanulmányozzuk, használjuk a *városközpont/centrum* kifejezést. A második lehetőség, hogy oldjuk ezt a fogalmi zűrzavart, és ha egy adott városföldrajzi jelenségről értekezünk, akkor az adott jelenséghez leginkább megfelelő fogalommal élünk. Például, ha a városközponti munkahelyeknek a lakóhelyekhez viszonyított magas területi sűrűségéről értekezünk, akkor a CBD kifejezés alkalmazása szerencsésebbnek tűnik a *városközpont/centrum* kifejezésnél.

A második lehetőségből kiindulva a következő definíciót lehet adni a *városközpont/centrum* kifejezésnek: *a városközpont napjaink városainak általában a földrajzi fekvés szerint központi része, ahol a fekvési előnyök a városon belül a legjobb elérhetőség miatt a legelőnyösebben használhatók ki. A városközpont olyan statikus földrajzi keretet ad, amelyen belül a történelem során a city és a CBD kifejlődhet, de nem kapitalista társadalmakban a városközpont általában csak hatalmi reprezentatív központtá válik.*

3. A BELVÁROS SOKRÉTŰ FOGALMA

A *belváros* fogalma már jóval bonyolultabb és gyakrabban használt, mint az előzőek. Van egy kifejezetten magyar, sőt budapesti jelentéstartalma, mely a város történetében jelenik meg, illetve van egy általánosabb, néha nehezen lehatárolható használata is. Ennél a fogalomnál természetesen a jogi megközelítés is megköti a kezünket, az alkalmazást illetően, hiszen a Belváros a budapesti V. kerület déli része, mely egy külön igazgatási városrész tulajdonveve.

Az első jelentése a *belvárosnak* Budapesten a *történelmi városmag* volt. Pest már a 10. században is létezett, és a 13. századra népes településsé vált. Ez a település a mai Belváros területén volt, fallal körülvéve (PRINZ GY. 1914). Később Pest, Buda és Óbuda egyesítése után ez a régi fallal körülvett rész lett a IV. kerület, melyet Haltenberger Pest *városmagjának*, sőt *cityjének* nevez (HALTENBERGER M. 1942). Később (1950-ben) Nagy-Budapest létrehozásakor egyesítették a Belvárost Lipótvárossal, és napjainkig együtt alkotják az V. kerületet.

A magyar kutatók azonban egy másik értelemben is használják a *belváros* fogalmát, mely néha egymásnak ellentmondó értelemben is megjelenik. Egyrészt megtudhatjuk, hogy igen tág épülethatárai vannak: a budapesti *belváros* Kovács szerint a Dózsa György út – Mező Imre utca (mai Fiumei út) – Haller utca vonalán belül terül el, ha az épületállományt nézzük, de ez nem funkcionális morfológiai egység a kutató értelmezésében (KOVÁCS Z. 1992). A *belváros* fogalmát nagyon gyakran együtt alkalmazzák a *city* fogalmával, de más és más kapcsolat jelenik meg a két fogalom között, sokszor egy szerző munkáján belül is. Egyes értelmezésekben a *belváros* ekvivalens a *cityvel*. (KASZA S. ET AL. 1998; LEHMANN A. ET AL. 1999) Más értelmezés szerint (ugyanazon munkában!) a *belvárosban* terjed a *city* (KASZA S. ET AL. 1998), azaz a *belváros* statikus keretet ad a *city*, mint dinamikus városföldrajzi jelenség terjedésének. Beluszky tanulmányában, a szűkebb értelemben vett *belváros* a *city* (BELUSZKY P. 2004). Itt felmerül a kérdés, hogy mit nevezhetünk tágabb értelemben vett *belvárosnak*? A tágabb értelemben vett *belváros* viszont bizonyára nagyobb a *citynél*. Ehhez a fogalomhoz kapcsolódva ebben a műben maga a terület is pontosítva van, ugyanis a *belváros* V. kerületi része Budapesten a *city*. A *belváros* tehát egy tágabb területegység, mint az V. kerület. A *belváros* általában statikus fogalmat jelöl, mely *cityképződéssel* néz szembe (KOVÁCS Z. 1992), sőt a *city* a *belvárosi kerületek* irányába terjeszkedik egyes szerzők értelmezésében (LICHTENBERGER, E. ET AL. 1995).

Az angol nyelvű geográfiai szakirodalomban az angolszász városok központjában lévő *belvárost* (*downtown*) egyértelműen a CBD-vel azonosítják, főleg Észak-Amerika fiatal városaiban (STAMP, J. 1961, CLARK A. 1990, GOODALL, B. 1987, SMALL, L. D. ET AL. 1990). A német nyelvű városföldrajzi szakirodalom egyik neves képviselője Heineberg a saját *city* definícióját az angol *downtown* kifejezéssel fordítja le (HEINEBERG, H. 2001). A külföldi tapasztalatokat természetesen fontos a saját történelmi kontextusuk ismeretében kezelni, hiszen a CBD és *city* kifejezés az angolszász illetve német városok

központjaiban jelent meg, és a magyar szakirodalom ezeket a fogalmakat már városföldrajzi terminusokként vette át.

Összefoglalva, a *belváros* fogalmának tehát három eltérő definíciója és használati módja lehet. Ezek közül az első kettőt igen egyszerű alkalmazni: a jogi definíció a tulajdonnév *Belváros*, mint városrész neve Budapesten, melyet nem is kell feltétlen lefordítani a külföldi publikációkban.

A harmadik lehetséges *belváros* terminust azonban érdemes újra értelmezni, hogy átgondoltabban lehessen alkalmazni. Véleményem szerint e körülmények ismeretében a következő *belváros* definíció adható: *a belváros a városok olyan általában központi közigazgatásilag is lehatárolt magja, mely a történelmi városfejlődés során statikus földrajzi és közigazgatási keretet ad a központi üzleti negyed vagy city kialakulásának, és ez a terület általában az európai nagyvárosok központi kerülete (pl.: budapesti V. kerület). A fogalmat természetesen a kerület nevével lehet angolra fordítani (N. district) vagy esetleg a downtown kifejezéssel, illetve német nyelvre az innere Stadt fogalommal azonosíthatjuk.*

4. A GENETIKUS (TÖRTÉNELMI) VÁROSMAG

A *városmag* fogalma is igen elterjedt a városok belső területeivel foglalkozó tanulmányokban, és ez a fogalom is két részre osztható. Beszélhetünk *genetikus*, azaz *történelmi városmagról* és *funkcionális városmagról* (MENDÖL T. 1963). A magyar szakirodalomban először Prinz beszél Budapest *történelmi városmagjáról*, mely legszűkebb területi kiterjedésben a pesti Főtérről illetve Városház tér volt (PRINZ GY. 1914). Ez a köztér a középkori Pest városának központja volt, ahol a templom és városháza mellett nagy vásárok voltak, és ma ez a terület a Ferenciek tere közvetlen környezetében található. Később Haltenberger Budapestről szóló monográfiájában már az ikerváros egy-egy *városmagjának* írja le Budán az I. és Pesten a korabeli IV. kerületet. A szerző a IV. kerületet nemcsak *városmagnak*, hanem *citynek* is nevezi (HALTENBERGER M. 1942).

A *genetikus városmag* a településeknek tehát azon része, ahonnan elindul a városfejlődés (LEHMANN A. ET AL. 1999), és ez településrész általában a modern *városközpont* egy része, de van olyan eset is, amikor történelmi okokból más területen van (pl.: Aquincum). A párizsi *cité*, mely a Szajna szigetén lévő egyházi és királyi kormányzási központ (MENDÖL T. 1963) is jó példa a *genetikus városmagra*, és a mai városokban is e területen koncentrálódik az üzleti élet, igazgatás és a turizmus Európában (KOVÁCS Z. 2002).

A *genetikus városmag* fogalmáról elmondható, hogy jól definiált és nem ellentmondásosan használt terminus, melyet a geográfusok egyértelműen és következetesen alkalmaznak értekezéseik során. A fogalmat a *belváros* második jelentésével szinonim módon lehet használni. Összefoglalva az eddig elmondottakat a fogalom a következőképpen definiálható: *a genetikus városmag a már a középkor óta fennálló városok egy kis területe, ahonnan a város fejlődésnek indult, illetve a középkori város központja volt. Ez a terület bizo-*

nyos esetekben nem része a mai városközpontnak, de történelmi emlékekben (épületek, romok) gazdag terület, mely egykor fallal volt körülvéve. A történelmi városmagon a city és CBD túlnőhet területileg, hiszen a városmag történelmi határai már nem tágnak tovább az utóbbi két jelenséggel ellentétben.

5. A FUNKCIONÁLIS VÁROSMAG ÉS ELSŐ MUNKAHELY ÖV

Funkcionális városmagnak először Mendöl nevezte az alföldi városok legbelső zónáját, mely magát az igazi várost is jelentette a falusi burkon belül (MENDÖL T. 1963). A fogalom ugyancsak nála a *city* fogalmával egyenértékű, és ebből az is következik, hogy a *funkcionális városmag* a *genetikus városmagon* túlnő a különböző gazdasági és egyéb funkciók területi kiterjedésével. Csapó ugyancsak Mendöl megközelítését idézve azt állítja, hogy minden városunknak van *városmaga*, de a nagyvárosban ezt CBD-nek hívjuk (CSAPÓ T. 2005). Hasonló ehhez a Budapest kézikönyvében lévő leírás, ahol fővárosunk *városmagját* a *cityvel* azonosítják, mely területileg az V. kerület és néhány határoló utcája (KASZA A. ET AL. 1998). A szocialista időszak településmorfológiai kutatásában is a legbelső városmorfológiai öv a *városmag* volt, a szó funkcionális értelmében. Összegezve a magyar szakirodalmi megközelítést a fogalom értelmezését illetően a külföldi *city* vagy CBD fogalmának a magyar megfelelőjét láthatjuk az először Mendöl által használt szakszóban.

Érdekes jelenség, hogy az angolszász szakirodalomban a *történelmi városmag* (*historical nucleus*) fogalma mellett két eltérő *városmag* koncepció van jelen. Az egyik a *core*, vagy *hard core*, mely egy CBD-n belüli kisebb területegységet jelöl, ahol a központi üzleti funkciók halmozott mértékben koncentrálnak (GOODALL, B. 1978, DAVIES, D. H. 1956). A másik a *nucleus* mely kifejezetten az amerikai nagyvárosok CBD-jét jelenti.

Véleményem szerint, ha használjuk a *funkcionális városmag* kifejezést, akkor azt érdemes a CBD ezen igen intenzíven hasznosított, legnagyobb telekárrel rendelkező belső magjára alkalmazni. Ha mégis a CBD szinonimájaként alkalmazzuk, akkor érdemes megjelölni, hogy a két fogalmat azonosnak tekintjük. Harmadik lehetőségként természetesen a *városmag* funkcionális értelemben vett fogalmának mellőzése is ajánlható, helyette esetleg a szűk *üzleti mag* kifejezést lehetne bevezetni.

A *központi üzleti negyed* vagy *city* hasonló magyarosításaként meghonosodott kifejezés Mendöl óta az *első munkahely öv* (MENDÖL T. 1963). A magyar szakirodalomban a fogalom teljesen ekvivalens a *cityvel* (MENDÖL T. 1963, LEHMANN A. ET AL. 1999), de Kovács könyvében az értelmezése szerint, mivel a CBD azonos a *cityvel*, ezért az *első munkahely öv* azonos mindkét fogalommal egyaránt (KOVÁCS Z. 2002). Tanulmányom későbbi részében fogom tárgyalni a *city* és CBD fogalma közötti érdemi különbségeket, de itt érdemes megemlíteni, hogy a CBD fogalma közelebb áll a tisztán munkahely-lakóhely elkülönítéshez, ezért az *első munkahely övet* inkább a CBD szinonimájaként érdemes alkalmazni. Mivel ezzel a kifejezéssel nem találkozunk a külföldi szakirodalom-

ban, a CBD mellett fordíthatjuk *inner workplace zone*, illetve *innere Arbeitszone* kifejezésekkel.

Összegezve a két tárgyalt fogalom a CBD és *city* külföldi szakkifejezésnek a magyarosítása, melyet Mendöl vezetett be, és melyek területileg és fogalmilag szinte ekvivalensek. Talán megközelítésbeli különbségként megemlíthető, hogy ha a munkahelyeket és lakóhelyeket nézzük, akkor használható az *első munkahely öv*, míg ha a városszerkezetet nézzük, akkor a *funkcionális városmag* kifejezés. A két fogalomra a következő tisztázó definíciók adhatók:

- A funkcionális városmag a város kereskedelmi és szolgáltató központja, mely a CBD angol nyelvű fogalom magyar megfelelőjeként értelmezhető.
- Az első munkahely öv egy városnak azon központi területeire terjed ki, melyben a CBD munkahelyei találhatóak, és ahová bejárnak dolgozni főleg a szolgáltatási szférában dolgozók. Területi kiterjedésben ekvivalens a CBD-vel.

6. A KÖZPONTI ÜZLETI NEGYED, AVAGY CBD

6.1 A TÖRTÉNELMI HÁTTER

A városok központjára vonatkozó két leginkább szakmai fogalom közül először a CBD-t fogom bemutatni. Ezek a fogalmak már nem csak egy statikus földrাজzi területet, vagy közigazgatási egységet képeznek a város testén belül, hanem inkább egy dinamikus, határait tágító, vagy szűkítő társadalomföldrajzi-szociológiai, vagy akár közgazdaságtani jelenséghez kötődik. Először a kifejezést a chicagói iskola szociológusai alkalmazták városökológiai modelljükben, ahol a koncentrikus zónák legbelső öve volt a *central business district*, azaz a CBD (PARK, R. E. ET AL. 1925). Ezen terület Chicago városán belül a Loop, magasvasút „hurokja” által lehatárolt belső terület volt, ahol a magas jövedelmet hozó üzleti tevékenységek halmozottan koncentráálódtak a jól megközelíthető, ám magas telekárakkal rendelkező területen. A városszerkezet ilyen szabályos elrendeződését az ipari kapitalizmus költségminimalizáló és profitmaximalizáló társadalmi rendszere hozta létre, ahol az elérhetőség (szállítási költség) a magas napali forgalom (ügyfélbőség), és a központi fekvés externális presztízse tette egységes zónává a CBD-t.

Az absztrakt fogalom utóélete nagyon konkrét kutatásokat hívott életre Amerikában, ahol már az 1950-es évektől kezdve külön tudományos kötetek jelentek meg a CBD-ről. Hartman „The central business district” című tanulmánya után (HARTMAN, G. W. 1950) Vance-Murphy szerzőpáros volt a legjelentősebb, akik a CBD empirikus lehatárolásáról és belső tagozódásáról is értekeztek, valamint megalkották a „Central Business Index Method” módszerét, mellyel összehasonlíthatóvá és egzakttá tették a lehatárolásukat (VANCE, J. E. ET AL. 1955). Davies a lehatárolás továbbfejlesztéseként egy CBD-n belüli magot (*hard core*) is meghatározott, ahol a CBD jellemzői halmozot-

tan vannak jelen a városban (DAVIES, D. H. 1956). Később közgazdászok is foglalkoztak a városi területhasznosítás problematikájával, ahol ugyancsak az elméleti zónáik legbelső része a CBD, ahol elsősorban az elérhető haszon nagysága volt a vizsgálatok középpontjában, a különböző zónákban a központtól távolodva (BERRY, B. J. L. 1959; ALONSO, B. 1964).

A CBD jelenség igen gazdag, sok jellemzővel rendelkező fogalom, mely napjaink városföldrajzi műveig folyamatosan jelen van az angol nyelvű szakirodalomban. A CBD tehát az amerikai városok és nagyvárosok szíve, az amerikai *belváros*, bár maga a CBD jelenség szinte univerzálisnak tekinthető a kapitalista országokban (STAMP, L. D. 1961, GOODALL, B. 1987). Területén a pénzügyi és professzionális szolgáltatások, valamint a kiskereskedelem igen magas koncentrációban van jelen (GOODALL, B. 1987, CLARK, A. N. 1990). Ez a város legnagyobb közlekedési csomópontja, és egyben a legjobban elérhető területe; és ebből következik, hogy magasak a telekárak és bérleti díjak, emiatt magas és sűrű a beépítés, sok a nagy parkolóház, valamint a nappali személyforgalom is itt a legmagasabb (GOODALL, B. 1987, CLARK, A. N. 1990, SMALL, J. ET AL. 1990, GREGORY, D. ET AL. 2009). Olyan központi üzleti tevékenységek vannak itt, mint a magas rendű javak kiskereskedelme, a professzionális szolgáltatások (pl.: pénzügyi, jogi, orvosi... stb.), a személyes szolgáltatások (pl.: fodrász, ruhatisztító, utazási iroda... stb.), a vendéglátóipar és szórakoztató ipar egységei, valamint a nagykereskedelem és speciális ipari tevékenységek (pl.: festészet, nyomdaipar, divatruházat... stb.) (SMALL, J. ET AL. 1990). A CBD sokszor specializált alközpontokból áll (pl.: banki negyed), de valamikor a specializáltság akár utca szinten is megjelenik (GOODALL, B. 1987, SMALL, J. ET AL. 1990, SKINNER, M. ET AL. 2004, GREGORY, D. ET AL. 2009). Mivel a központi üzleti tevékenységek elérhetősége igen kiemelt telepítő tényező, több esetben a CBD elköltözik az eredeti *városmagból*, ha van jobban elérhető terület a számára. A CBD effajta migrációja folytán két jellegzetes zóna alakul ki: az asszimilációs zóna (*zone of assimilation*), ahol egyre több irodaház épül, és a város más részeit itt kebelezi be a növekvő CBD, valamint az elhagyott zóna (*zone of discard*) mely már nem elégíti ki az elérhetőségi igényeket, és ezért a CBD régi, már nem használt épületeit találjuk itt (SMALL, J. ET AL. 1990, SKINNER, M. ET AL. 2004). Az angolszász szakirodalomban a CBD-t *városmagnak* is szokták nevezni, mely az idők folyamán a szuburbán bevásárlóközpontok megjelenésével veszített a jelentőségéből (CLARK, A. N. 1990, GREGORY, D. ET AL. 2009). Még napjaink tipikusan policentrikus nagyvárosainak, így Los Angelesnek is van CBD-je (PACIONE, M. 2005).

6.2 A MAGYAR CBD FOGALOM

A magyar városkutatásban csak a II. világháború után hozza be a szaknyelvbe Mendöl a CBD fogalmát (MENDÖL 1963). Fontos leszögeznünk, hogy a kitűnő külföldi szakirodalmi olvasottsággal rendelkező Mendöl a CBD-t az eredeti történeti kontextusában megértve, és tulajdonságait ismerve állítja, hogy az szűkebb fogalom, mint a *city* (MENDÖL T. 1963). Ez a különbség abban nyilvánul meg, hogy a CBD kifejezetten a profitorientált gazdasági tevékenységek (kiskereskedelem, pénzügyi szektor, nagyke-

reskedelem... stb.) magas koncentrációjú területe, míg a „településföldrajzi szemléletben a *city* fogalma a *városközpontnak* azon a részeire is kiterjed, ahol a kiskereskedelem, a kormányzati-politikai-kulturális élet legkevésbé mindennapi szükségleteket kielégítő szervei és intézményei rendezkedtek be” (MENDÖL T. 1963). A CBD kifejezés ezután a rendszerváltást követően jelenik meg újra a magyar szakirodalomban, ahol Kovács egyértelműen azonosítja a *cityvel* (KOVÁCS Z. 2002, 2005). Csapó ezzel ellentétben a mendöli használatra hivatkozva kijelenti, hogy a *nagyvárosok funkcionális városmagját* nevezzük CBD-nek, bár a fogalom a vidéki városok *centrumának* belső részére is alkalmazható (a külső rész a városperemi bevásárlóközpont). A CBD tehát alacsonyabb fejlődési fokú városoknál jelenik meg, mint a *city* (CSAPÓ T. 2005). Emellett egy földrajzi fogalmakat tisztázó szótár a CBD-t a város kereskedelmi központjaként írja le, ahol a központi üzletek koncentrálnak (LEHMANN A. ET AL. 1999).

Ha a kifejezeten Budapesttel foglalkozó tanulmányokat vizsgáljuk, akkor Lichtenberger szerint a CBD a fővárosunk belső *városközpontjának* része, melynek nem ad meg egzakt határokat, de a területet a német geográfia hatására *gazdasági citynek* is nevezi (LICHTENBERGER, E. ET AL. 1995). Ennél kicsit konkrétábban például Kovács határolja le a budapesti CBD-t a Nagykörút vonalával (KOVÁCS Z. 2005).

A német geográfia hatását megemlítve érdekes megfigyelni, hogy a különböző német szerzők a régi *city* fogalmukkal hogyan egyeztették össze az újabb CBD fogalmat. Itt vagy a *city* egy kisebb gazdasági részeként értelmezik (TIETZE, W. 1968), vagy a fogalmat nem használva (a német nyelvi hagyományokhoz igazodva), a CBD szinte összes tulajdonságát átvéve újradefiniálják a *cityt* (HEINEBERG, H. 2001, BRUNOTTE, E. ET AL. 2001).

E nagy definíció kavalkádban véleményem szerint a CBD fent említett angolszász definíciója, jellemzői és kutatási módszerének átvétele a legjobb megoldás. Így pedig olyan kutatási kérdéseket is megfogalmazhatnak a geográfusok, hogy létezik-e Magyarországon vagy a poszt-szocialista országok városaiban, amerikai értelemben vett CBD, és ez a terület vajon tényleg összefüggő zónát is alkot? Fontos probléma még a CBD és *city* fogalmának összekeverése és azonosítása, melyet a későbbi fejezetekben fejtek ki.

Összegzésként a CBD-re a következő definíció adható: a CBD (központi üzleti negyed) *egy olyan dinamikusán változó városföldrajzi terület, mely...*

- bármely városban kialakulhat,
- fekvését tekintve a városközpontban található, de a határa és kiterjedése dinamikusán változik,
- a legjobban elérhető terület a városban, ahol a legmagasabbak a telekárak és bérleti díjak,
- a legmagasabb nappali gépjármű- és gyalogosforgalommal rendelkezik,
- a gazdaságát tekintve a területén a pénzügyi (pl.: bank, biztosítás), professzionális (pl.: jogász, orvos) és személyes szolgáltatások (pl.: fodrász, ruhatisztító, utazási iroda), a magas rendű javak kiskereskedelme, a vendéglátó és szórakoztatóipar egy-

- ségei, a nagykereskedelem, valamint a speciális ipari tevékenységek (pl.: nyomdai-par, divatruházat, festészet) magas koncentrációban vannak jelen,
- a területén belül sokszor specializált alközpontok alakulnak ki, akár utca szinten is (pl.: banki negyed),
  - illetve van egy belső magja (hard core), melyben halmozottan megjelennek a CBD jellemzői,
  - a jobb elérhetőség érdekében elköltözhét a városmagból, ami miatt egy asszimilációs (zone of assimilation) és egy elhagyott (zone of discard) övezet jön létre,
  - valamint a CBD napjaink policentrikus nagyvárosaiban is megjelenik, illetve minden kapitalista országban, kontinensre való tekintet nélkül, ezért szinte univerzális jelenség.

7. A CITY FOGALMA

7.1 A CITY EREDETE

A city kifejezés eredete a középkorra vezethető vissza, ahol a nagyobb városokat *urbs*, a városi polgárokat *civis*, a polgárságot, pedig *civitas* névvel illették. Ebből a *civitas* szóból származik a 13. századi angol püspöki székhelyvárosokra használt *city* kifejezés (ONLINE ETIMOLOGY DICTIONARY 2012). A középkorban London nagyvárosát már City of Londonnak nevezték, és innentől kezdve a nagyvárosok általános neve lett a *city* angol nyelvterületen. A nagyvárosok központjára használt *city* kifejezés eredete, pedig a középkori Párizs királyi és egyházi irányító központjára, a *cité-re* vezethető vissza (TIETZE, W. 1968). Ezekből vált a német nagyvárosokban köznyelvi kifejezéssé a *city* mely a kormányzati, majd később a gazdasági és kulturális központként funkcionáló intézmények központi negyedét jelentette eredetileg. A 19. század második felében már intézményesülő német geográfia, illetve a 20. századi német városföldrajz a nagyvárosok irányító központjait *citynek* nevezte azelőtt, mielőtt a chicagói iskola bevezette volna a CBD fogalmát Amerikában. Mivel a magyar városföldrajz a német és angol fogalmat is átvette, ezért fontos megismerni a német fogalom utóéletét.

A *city* fogalmi definiálása az 1950-es évek után már fontossá vált a német földrajzban, ahol Tietze szótárában igen sok jellemzőjét ismertette a *citynek*, és ezáltal a német fogalomfelfogásnak is (TIETZE, W. 1968). A *city* mindig otthont ad a *történelmi városmagnak*, ahol az egyházközségeknek nagy, múzeumszerű templomai vannak, kevés hívővel. Az osztrák Lichtenberger a bécsi *cityn* belül olyan non-profit irányító központokat különít el, mint a 18. század óta fennálló kormányzati *city*, valamint az egyetemi *city* (LICHTENBERGER, E. 1978). Heineberg még hozzáteszi, hogy a német városok *cityjében* sokat költenek reprezentatív épületek felépítésére (HEINEBERG, H. 2001). A *city* gazdasági jelentőségénél megjelenő ismérvek, szinte mind egyeznek az angol CBD gazdasági

ismérveivel. A *city* a nagyvárosok olyan belvárosa, ahol a bank, üzlet, iroda, adminisztráció szállodáipar és szórakoztatóipar koncentrálnak, illetve a ruházati ipar, nyomdaiipar, kiadók és speciális szakorvosok a *cityben* vannak (TIETZE, W. 1968). A nagyvárosok e legközpontibb fekvésű területén a magas szintű tercier-kvaterner funkciók területileg koncentrálnak, és székhely-telephely együtteseket hoznak létre, melyek funkcionális negyedekben tömörülnek, és eltérő fejlődési dinamikával jellemezhetők. Emellett *cityben* magas a munkahelysűrűség, a kirakatsűrűség, a bérleti díjak és telekárak is igen magasak, valamint nagy parkolóházak vannak sok helyen (HEINEBERG, H. 2001). A *city* eltérő gazdasági jellemzője a CBD-től, hogy léteznek exkluzív *city-termékek*, melyeket igen magas áron az ide érkező magas jövedelmi státusú turistáknak értékesítenek (LICHTENBERGER, E. 1978). A *cityn* belül van egy bevásárló zóna, illetve különböző államigazgatási, hivatali épületek, valamint a *cityn* belül külön lehatárolható egy CBD (TIETZE, W. 1968). Fontos jellemzője még a *citynek*, hogy több *al-cityre* oszlik, mint *kormányzati city*, *egyetemi city*, *gazdasági city* és *kiskereskedelmi city* (LICHTENBERGER, E. 1978), illetve több globális jelentőségű világvárosnak a városon belül több *cityje* van (TIETZE, W. 1968). Fontos látni a német *city* fogalomnál, hogy itt nem csak a profitorientált intézmények központjai, hanem a kulturális funkciók központjai is kiemelt szereppel bírnak, ezért egy tágabb fogalom a CBD-nél (BRUNOTTE, E. ET AL. 2001). Emellett minden német publikációban megjelenik, hogy a fogalmat a nagyvárosokban tudják csak értelmezni.

7.2 A CITY A MAGYAR SZAKIRODALOMBAN

A magyar szakirodalomban a *city* kifejezéshez közel 50 különböző ismérvet kapcsolnak a kutatók (saját számolásom alapján), de ezek az ismérvek kevésbé következetesen definiált fogalomra utalnak. Először Haltenberger alkalmazta a Budapestről írt monográfiájában a terminust a korabeli IV. kerületre, mely Pest *cityje*, illetve azt is megemlíti, hogy az akkori V. kerület (mai Lipótváros) Budapest *gazdasági cityje* (HALTENBERGER M. 1942). Ezután Mendöl alkalmazza a fogalmat ugyancsak Budapesten, ahol a központban kezd megjelenni a *city-jelleg* kezdetleges formában (BULLA ET AL. 1947), később ugyancsak Mendöl a nagy összefoglaló településföldrajzi művében igyekszik definiálni a *cityt* (MENDÖL T. 1963).

A magyar településföldrajz megalapítójának megállapításai erről a fogalomról a következőkben foglalhatók össze. A *cityképződés* fő jellemvonásai, hogy a terület lakónépessége csökken, az épületekben a tipikus városi lakóhely-munkahely épületen belüli közösséget felváltja a kizárólagos munkahely jelleg, valamint a *city* nappal zsúfolt, éjszaka kihalt. A nagyvárosok *centruma* többé-kevésbé átalakul *cityvé*, mely a *funkcionális városmag*, ahol a lakók száma kisebb, mint a dolgozóké. A *történelmi városmagon* sok esetben túlnövő *city* egyes városokban nem néptelenedik el (pl.: Budapest), viszont a városon belül itt található a legnagyobb forgalom, illetve a nagyvárosok *cityjének* szomszédságában szegények élnek. Mivel a *city* olyan terület a városban, ahol a kiskereskedelmi, kormányzati, politikai és kulturális intézmények a lehető legkevésbé mindennapi igényeket kielégítő egységei vannak jelen, ezért a fogalom tágabb a CBD-nél, amit a *város-*

központban lévő profitorientált ágazatok egyszerű munkahely sűrűségi számításából kaphatunk meg. Településmorfológiai értelemben az üzletházak formacsoportja a meghatározó a város legjobban elérhető területén, a *cityben*, amely több városban összesen közvetlenül a második munkahely övvel. A *city* jelenség szocialista városokban nem értelmezhető, nemcsak ideológiai okokból, hanem azért, mert a jelenséget részben a piacgazdasági körülmények váltják ki (MENDÖL T. 1963).

Mendöl munkássága után egészen a rendszerváltásig csak egy városföldrajzi műben jelent meg a *city* fogalma, ahol a világvárosok ismertetésénél a nyugati kapitalista nagyvárosoknál írják le a *city* jelenséget, a CBD-vel igen hasonló értelemben (BERNÁT ET AL. 1973). Kovács néhány évvel a rendszerváltozás után azt állítja, hogy a *belváros cityképződéssel* néz szembe, illetve ez a folyamat gentrifikációval fog járni Budapesten (KOVÁCS Z. 1992, 1993). Itt érdemes megemlíteni, hogy a gentrifikációt a külföldi szakirodalom egyértelműen az átmeneti zóna (*inner city*) területénél használja. Emellett a kutató megjegyzi, hogy a *városközpont* a tágabb értelemben vett *city*, illetve, hogy a (nem tudjuk, hogy milyen értelemben vett) *city* a Nagykörútig kiterjesztette a határait.

Egy 1995-ben készült tanulmánykötet, mely a budapesti városrehabilitációval foglalkozik ugyancsak érdekes adalékokkal szolgál a *city* fogalmának magyar használatához. Itt a szerzők a *városközpont* fogalmát azonosítják a *city*vel, és megállapítják, hogy Budapestnek igazából soha nem volt nyugati értelemben vett *cityje*. Ez a nem nyugati értelemben vett *city* viszont történelmileg a régi IV. kerület északi részén kezdett terjedni, egy *gazdasági cityt* alkotva, és a mai V. kerület a budapesti *city*, ha a területi határokat nézzük. A tanulmányírók szerint a CBD a *gazdasági city* Budapesten, melynek fontos ágazatai lesznek 1990-től a *cityképző* tercier és kvaterner ágazatok (LICHTENBERGER ET AL. 1995).

A következő történelmi pont a *city* fogalom használatában, az 1998-ban kiadott több kötetes Budapest kézikönyve volt, ahol több új ismervét láthatjuk a fogalomnak. A *city* területét akkor az V. kerülettel azonosították a szerzők, melynek történetéről megtudhatjuk, hogy Budapesten a II. világháború után zsugorodott a területe, viszont a háború előtt vertikálisan is terjedt. Bár már a '80-as években megindult a *citysedés* fővárosunkban, a terjedése nem vertikálisan, hanem horizontálisan mutatható ki, azaz az emeletes házak földszinti üzleteit foglalják el a *city* funkciók, nem veszélyeztetve ezzel a lakófunkciót. Érdekes a könyvben, hogy a kutatók véleménye szerint a *belváros (city)* az V. kerület déli harmada felé terjeszkedik, holott, már leírták, hogy a *city* maga az V. kerület. A *city* jellemzője még, hogy a vállalkozói tőke, a luxuserkedelem és a szállodaipar fő területe, mely különböző negyedekre tagolható, és itt a bérleti díjak magasabbak, mint a többi kerületben (KASZA ET AL. 1998). A fogalomhasználat és budapesti kontextus esetében felmerül a kérdés, hogy a Kovács által említett Nagykörútig terjedő *city* hogyan húzódott vissza hat év múltán az V. kerület határai mögé (KOVÁCS Z. 1993). Később még Beluszky írja a *cityről*, hogy az a szűkebb értelemben vett *belváros*, mely igazából a (bővebb értelemben vett?) *belváros* V. kerületi része (BELUSZKY P. 2004).

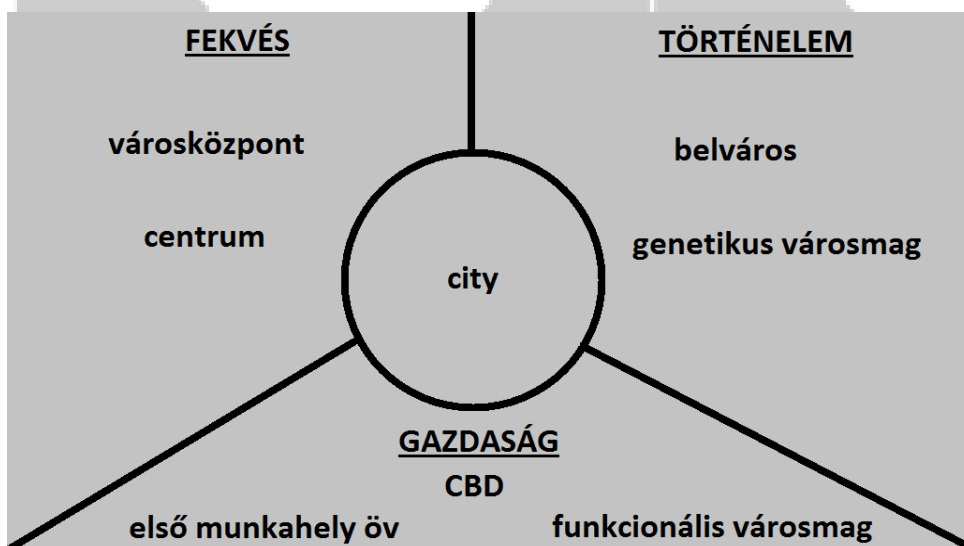
Az ezredforduló után Kovács könyvében azonosítja a *city* és CBD fogalmát, illetve a területekről azt mondja, hogy lakófunkciójuk csökevényes, az irányítás és kis térigényű funkciók fellegvárai, illetve itt koncentrálódnak a turizmus, szállodák, éttermek és múzeumok is (KOVÁCS Z. 2002). Később, pedig azt állítja, hogy a rendszerváltás után a poszt-szocialista nagyvárosokban mindenhol elindul a *cityképződés* (KOVÁCS ET AL. 2006). Ebben az időszakban még fontos kiemelni Csapó településmorfológiai munkásságát, aki azt írja, hogy CBD minden vidéki városunkban van, de a *city* megjelenése egy magasabb fejlődési fok, illetve, hogy Szolnokon és Salgótarjánban *cityt* alakítottak ki (CSAPÓ T. 2005). Felmerül itt a kérdés, hogy ilyen kis városoknál alkalmazható-e a *city* kifejezés? Utolsónak megemlíthető még Izsák – Schultz Berlint és Budapestet összehasonlító, a *cityre* fókuszáló tanulmánya, ahol a *city* Heineberg szerinti definícióját alkalmazva meghatározták a budapesti *city* 4 új határpontját, a CBD fogalmának alkalmazása nélkül (IZSÁK ET AL. 2006).

Két nagyon fontos megállapítást lehet tenni a magyar városföldrajz *city* fogalmának használatáról. Egyrészt véleményem szerint Mendöl óta nem született a fogalomról az ő művénél szakszerűbb és korszerűbb leírás, sőt sok esetben a definíciók pontatlanabbak lettek. Másrészt a rendszerváltás óta nincs egységes álláspont a magyar geográfusok között sem a fogalom pontos definíciójáról, és ehhez kapcsolódóan a CBD-bez való viszonyáról, sem a budapesti területi határaitól, illetve más *városközpont*hoz kötődő viszonyáról. Véleményem szerint a fogalomra a következő szakszerű és használható definíciót lehet adni: *a city az európai nagyvárosok legközpontibb része, ahol a kormányzati központi intézmények (országház, minisztériumok), illetve a kiskereskedelem, a kulturális élet és bármely más ágazat legkevésbé mindennapi szükségleteket kielégítő termékei és szolgáltatásai jelennek meg magas koncentrációban. A city kizárólag a nagyvárosokban jelentkezik, ahol a történelmi múlt és a jelenkori nagy népesség a területet a vendéglátó- és szórakoztatóipar, valamint az éjszakai élet központjává teszi, ahol nem jellemző a nappali magas és éjszakai alacsony népsűrűség közötti szakadék minden körülmények között. A city lakófunkciója a történelmi belváros presztízse miatt vonzó tud maradni a magasabb társadalmi státusú rétegeknek.*

8. ÖSSZEZÉS

Összegésképpen a fogalmak egymáshoz való viszonyáról elmondható, hogy míg a külföldi szakirodalomban ezek a fogalmak viszonylag jól lehatároltak és következetesen használtak, hazánkban a geográfusok gyakran mind a nyolc fogalmat egymás szinonimájaként használják. Etimológiai és gyakorlati megfontolásból véleményem szerint minden fogalmat érdemes lenne újradefiniálni, és következetesen alkalmazni azokat a definíciójuk szerint.

1. ábra: A városközponthoz kötődő fogalmak viszonya
 Figure 1 Relations between the concepts of city center

Saját szerkesztés (Own construction)

Míg a földrajzi fekvés kontextusában beszélünk a város központi területéről, alkalmazhatjuk a *városközpont* vagy *centrum* kifejezést, de ha már a történelmi háttér, esetleg történelmileg kialakult központ a kutatásunk tárgya, akkor a *genetikus városmag* illetve a *belváros* szavakat érdemes használnunk (1. ábra). Ha a város központi részén kialakuló komplex gazdasági-társadalmi jelenségről beszélünk, akkor érdekesebb magyarul az *első munkahely öv* vagy *funkcionális városmag* fogalmakkal operálnunk, viszont ha kifejezetten az amerikai értelemben vett *központi üzleti negyed*et elemezzük, akkor használhatjuk a CBD kifejezést. Ha a *városközpont* belül lévő olyan komplex területet veszünk górcső alá, amelybe beletartozik a *történelmi városmag*, a CBD, de a legkevésbé mindennapi funkciókat ellátó szolgáltatások és irányító központok is vizsgálatunk tárgyát képezik, akkor nyugodtan alkalmazhatjuk a *city* kifejezést.

Fontos meghatározni még egy statikus-dinamikus ellentétpárt ezeknél a fogalmaknál. Míg a *városközpont*, *belváros*, *centrum*, *történelmi városmag* egy statikus földrajzi keret, vagy történelmi-közigazgatási egység, addig a CBD és *city* egy dinamikus, területét változtató, gyakran növekvő városföldrajzi terület. Természetesen fontos látni, hogy amíg a CBD kizárólag a piaczgazdasági viszonyoktól való függés miatt gyorsan változhat, addig a *city* a legkevésbé mindennapi szolgáltatásokat és intézményeket tartalmazó területe nem tud annyira dinamikusán változni, mivel a non-profit szféra kulturális központjai is ide tartoznak.

A fogalmaink tisztázása nemcsak a helyes szóhasználatot segíti elő, hanem kiaknázatlan új vizsgálati lehetőségeket nyújt a magyar városföldrajz számára. Ha például Budapesten mindezeket a területeket, melyek a fogalmakban manifesztálódnak, megkísérelnénk lehatárolni, illetve más városok hasonló lehatárolásaival összevetni, akkor ez érdekes eredményekre vezethet.

IRODALOM

- ALONSO, W. (1964): Location and Land Use. Harvard University Press, Massachusetts
- BELUSZKY P. (2004): Magyarország településföldrajza. Dialog Campus. Pécs.
- BERNÁT T. – BORA GY. – FODOR L. (1973): Világvárosok, nagyvárosok. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 49-50., 114., 205., 232., 254-255., 275.
- BERRY, B. J. L. (1959): The spatial organisation of business land users. In: Garrison, W.L. et al.: Studies of highway development and geographic Change. Seattle.
- BRUNOTTE, E. – GEBHARDT, H. – MEURER, M. – MEUSBURGER, P. – NIPPER, J. (Hrsg.) (2001): Lexikon der Geographie in vier Bänden. 1. Band, A bis Gasg. Spektrum Akademischer Verlag. Berlin, Heidelberg. 2001. pp. 213., 220.
- BULLA B. – MENDÖL T. (1947): A Kárpát-medence földrajza. Nevelők könyvtára 2. Egyetemi Nyomda, Budapest. 611 p.
- CLARK, A. N. (1990): Dictionary of geography. Penguin books.
- Csapó T. (2005): A magyar városok szerkezetének átalakulása a rendszerváltozás után. *Földrajzi Közlemények* 2005, 1-2. szám. pp. 65-83.
- DAVIES, D. H. (1956): Boundary Study as a Tool in CBD Analysis: an Interpretation of Certain Aspects of the Boundary Cape Town's Central Business District. *Economic Geography*.
- GOODALL, B. (1987): Dictionary of human geography. Penguin books.
- GREGORY, D. – JOHNSTON, R. – PRATT, G. – WATTS, M. J. – WHATMORE, S. (2009): The dictionary of human geography, 5th edition, Blackwell Publishing Ltd., Chichester, West Sussex.
- HALTENBERGER M. (1942): Budapest városföldrajza. Stephaneum nyomda. Budapest.
- HARTMAN, G. W. (1950): Central Business District, A Study in Urban Geography. *Economic Geography* 26. pp. 237-244.
- HEINEBERG, H. (2001): Grundriss Allgemeine Geographie: Stadtgeographie. Paderborn. pp. 162-163.
- IZSÁK, É. – SCHULZ, M. (Hrsg.) (2006): Cityfunktionen im Wandel – Berlin und Budapest. Berliner geographische Arbeiten Humboldt Universität zu Berlin.
- KASZA S. – BACSA T. – BUNOVÁZ D. (szerk) (1998): Budapest kézikönyve. Ceba kiadó. 1998. I. kötet pp. 110-114. II. kötet pp. 117-118.
- KOVÁCS Z. (1992): A budapesti bérlakásszektor privatizációjának társadalmi- és városzerkezeti hatásai. *Tér és Társadalom* 6:(3-4) pp. 55-73.
- KOVÁCS Z. (1993): A társadalmi-gazdasági átalakulás hatása Budapest városfejlődésére. *Földrajzi Értesítő* 42:(1-4) pp. 41-49.
- KOVÁCS Z. (2002): Népeesség és településföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

- KOVÁCS Z. (2005): Budapest funkcionális átalakulásának főbb vonásai a rendszerváltozás után. *Földrajzi Közlemények* 53:(1-2) pp. 83-102.
- KOVÁCS Z. – SZIRMAI V. (2006): Városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés: a társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. *Tér és Társadalom* 20:(1) pp. 1-19.
- LEHMANN A. – VUICS T. (1999): Földrajzi fogalmak szótára. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. pp. 37-39.
- LICHTENBERGER, E. (1978): Stadtgeographischer Führer Wien. Borntraeger. Wien. pp. 28., 72-80., 90., 111., 125.
- LICHTENBERGER, E. – CSÉFALVAY Z. – PAAL, M. (1995): Várospusztulás és felújítás Budapesten. Magyar Trendkutató Központ, Budapest. pp. 20., 37., 50., 107-111., 127-129., 139., 143.
- MENDŐL T. (1963): Általános településföldrajz. Akadémiai kiadó. Budapest. pp. 150., 354., 368., 385., 392., 405-408., 409-424.
- PACIONE, M. (2005): Urban Geography. Routledge. Taylor & Francis Group. London and New York. p. 214.
- PARK, R. E. – BURGESS, E. W. (1925): The City. The University of Chicago Press, Chicago.
- PRINZ GY. (1914) Budapest földrajza. Városföldrajzi Tanulmányok. Magyar Földrajzi Intézet. Budapest. pp. 64-65., 70., 105.
- SKINNER, M. – REDFERN, D. – FARMER, G. (2004): The complete a-z geography handbook. Hodder & Stoughton.
- SMALL, J. – WITHERIC, M. (1990): A modern dictionary of geography. Routledge, Chapman and Hall Inc.
- STAMP, L. D. (1961): A glossary of geographical terms. William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles.
- TIETZE, W. (Hrsg.) (1968): Westermann Lexikon der Geographie. Georg Westermann Verlag. Braunschweig.
- VANCE, J. E. – MURPHY, R. E. (1955): Internal Structure of the CBD. *Economic Geography* 31. pp. 21-46.
- Online Etymology Dictionary
http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=city&searchmode=none